

СОЦИАЛЕН КОНСЕРВАТИЗЪМ ИЛИ НЕДОВЪРШЕНАТА АРХИТЕКТУРА НА БЪЛГАРСКИЯ ПОЛИТИЧЕСКИ ЖИВОТ

Ако искаме днешния граждански протест не просто да успее, а да превърне победата си в устойчива обществена реалност за бъдещето, трябва да се опитаме да избегнем капаните, в които попадна движението за промяна през 1990 и 1997 г. За съжаление, виждаме в действие същата идеологическа матрица, която позволи на пост-комунистическата олигархия да укрепи властта си през последните 20 години.

Успехът на прехода в Централна Европа се дължеше преди всичко на обстоятелството, че промяната бе оглавена от демократични движения за национална еманципация и независимост. Комунизмът бе отречен не само като репресивна система, а като система на национално унижение под властта на една варварска империя. Така централноевропейският преход обедини импулсите на гражданската демокрация с жаждата за национално достойнство и самоопределение. Патриотизмът бе интегрална част от визията и стратегията на бъдещето. Разбира се, след като постигна целите си, движението за промяна в Прага, Варшава и Будапеща се раздели на обичайните политически партии и крила - либерално, консервативно, ляво-прогресивно. Бившите комунистически партии се трансформираха в социалдемократически чрез категорично отричане от срамната си история на слуги на болшевишкия империализъм. Така Централна Европа повтори в основното успеха на Френската революция от 1789 г. - позналите свободата си граждани се конституираха като суверенни нации.

Демократичните сили в България пропуснаха патоса и приоритета на националната еманципация. Развенчаването на уродството, наречено "възродителен процес" ескалира до отрицание на всеки намек за "национализъм". Демократичната идеология в България се самоизгради в спешен порядък като изцяло либерална доктрина, търсеца легитимация с космополитни аргументи и центрирана върху пренасянето на чужд опит в ценностната матрица на движението за промяна. Да, този чужд опит бе достоен за подражание - това бе опитът на обединена демократична Европа. Но ако в края на 19 век строителите на нова България успяха да представят "завръщането в Европа" като еманация на национално-освободителната кауза, демократичните сили през 90-те години останаха до голяма степен на позициите на абстрактния, назидателен европеизъм.

През 1991-1992 г. в СДС протече бурен процес на вътрешно разграничаване на "десните" от "левите", считани за колаборационисти с бившата БКП - особено по повод приемането на конституция от ВНС. Но "десният" СДС се оказа десен само икономически. Ценностите на свободния пазар и до ден днешен изчерпват дефиницията на това, което в България се счита за "дясно". В това дясно почти липсва етиката и доктрината на социалния консерватизъм. В това дясно не намери място добрата дума за българските традиции - които и до днес се разглеждат по-скоро като препятствие и символ на неуспех, отколкото на позитивна идентичност. Респектът към националното минало не е непременно близък или идентичен с радикалния национализъм, който върлуваше сред нашите западни съседи на Балканите през 90-те години. Неглижирането на националното наследство се проявява и като устойчива склонност винаги "да се почва отначало", от нулата - което е белег на духовен провинциализъм.

Доброволното оттегляне на демократичните сили от каузата на националната идентичност отвори широко пространство за политическа легитимация на бившата комунистическа партия в новата епоха след 1989 г. БСП бе оставена спокойно да заеме целия спектър на охранителната - консервативна политика. Освен носталгията към изгубения "златен век" на социализма, БСП овладя изцяло емоцията и ценностите на национализма във всичките му проявления. От радикалните поддръжници на "възродителния процес", през русофилския отбранителен национализъм - анти-турски и анти-западен, та чак до провинциалния страх и враждебност към либерално-демократичните измерения на промяната. Бившите комунисти и техните специални служби не просто овладяха това налично консервативно-патерналистично ценностно пространство. Те го структурираха и насочиха в срещу стремежа на демократичните обществени сили да обновят България по съвременен европейски обрзец. Онези - "брадатите" - от СДС бяха успешно представени като компрадори, като представители на чужди интереси, докато бившите комунисти - най-старателните слуги на съветската империя се самоизрисуваха като "национално-отговорни сили".

Всяко общество - дори и най-либералното - възпроизвежда значими, непренебрежими ценности, свързани с националната идентичност и нейното съхраняване. Дали ще наречете тези ориентации "патриотизъм" или "национализъм", важното е всяка политическа сила, всяко обществено движение да ги отчита и да се стреми да ги интегрира в рамките на своята обществена подкрепа. Няма успешна демократична система, която да е пренебрегнала овладяването на този спектър на обществените ориентации. В съвременна България патриотизмът е практически подарен на анти-европейските, анти-западните и анти-демократичните политически сили, произтичащи от бившата комунистическа партия и финансирани пряко от възраждащия се Кремълски империализъм. Именно това позволява на БСП в съюз с другите политически фракции на пост-комунистическата олигархия да спъва и предотвратява вече четвърт век преобразяването на България в нормална и стабилна европейска страна. Парадоксът е наистина грозен - последователно анти-националните слуги на Москва получават устойчивия шанс да съсипват България от позициите на ... "национализма".

През последните две десетилетия имаше само два частични и противоречиви опита да се из земе от БСП част от нейната традиционалистка политическа база. Премиерът на СДС Иван Костов поведе категорична политика на сътрудничество с кабинета на ВМРО в Македония и отказа на представителя на Държавния департамент България да приеме албански бежанци на своя територия. Костов не предостави коридор на руската военна авиация да лети до Прищина - безпрецедентен акт на суверенно поведение на български държавник спрямо Москва. Същевременно тези политически решения на Костов бяха фрагментарни - неговото управление не разгърна цялостна стратегия за интегриране на националната проблематика в политическата идеология на демократичните сили.

Природната харизма на лидера на ГЕРБ Бойко Борисов да си "говори с народа" успешно отцепи от червената партия гласовете на редица традиционалистки настроени избиратели, свеждайки подкрепата за БСП до най-ниското досега равнище от 14 на сто от всички избиратели. Но този ситуационен успех остана доста повърхностен поради безотносителността на ГЕРБ към принципи, ценности и програмни стратегии. Само инициативата на външния министър Младенов за по-твърдо отношение към

правителството на Македония бе по-ясна демонстрация на една по-консервативна стратегия - преди всичко в регионалната политика на България.

Въпреки, че опитите на Костов и Борисов да изземат националната проблематика от БСП и нейните производни бяха частични и непоследователни, те бяха жестоко наказани от посткомунистическата олигархия заради успеха им да проникнат в "светая светих" на червения блок на властта - в контрола върху традиционалисткия вот на все още патриархалния българин.

Когато долетя новината за избора на Пеевски начело на ДАНС, на улицата излязоха всички - възмущението бе всеобщо и дори репортерите на "Дума" се присъединиха към протеста. Позволих си да препоръчам от лозунгите срещу марионетното управление на Доган - Станишев да бъдат премахнати думите "червени боклуци". Не защото управляващото мнозинство и неговото правителство не ги заслужават, а защото в обществото има много хора, самоопределящи се като "червени", но които са потенциални съюзници на движението за промяна, защото страдат от грабежа на посткомунистическата олигархия наравно с другите и разбират това. Протестът срещу кабинета Орешарски имаше шанса да изтегли партийно-оцветената подкрепа под краката на властта и да формира ясно изразено противопоставяне - народът срещу марионетната власт на мафията. За съжаление това не се случи. За броени дни пропагандната машина на властта успя да опакова протеста в удобните за Позитано § С-ие разделения - "мързеливите интелигенти в града" срещу "жънешите на полето", "богатите" на жълтите павета и бедните от провинцията, "платените демонстранти" в София срещу невинно закараните под строй манифестанти на Бузлуджа. Медиите в България се контролират почти изцяло от прислугата на властта, а интернет е фактор за осведомяване за не повече от 1/3 от гражданите.

Лицето на протеста от последните два месеца е многообразно, но това е ясно, открито лице. На улицата са преди всичко младите и средни поколения на градската средна класа, които отказват да живеят в обществото на олигархичен феодализъм, формирано в резултат на прехода от последния четвърт век. Те са образовани, с ясни жизнени проекти и представи за това каква е обществената среда, в която биха искали да живеят. За разлика от мнозина свои предшественици те не припознават емиграцията като решение на своите проблеми. Те искат шанс и перспектива за себе си в собствената си страна. Да, това е либералната индивидуалистична средна класа - ако се опрем на социологическите определения - която е достатъчно силна за да сваля от власт марионетното управление на Доган - Станишев. Но е достатъчно малка за да не може да спечели властта в държавата без съюзници сред останалите обществени слоеве на бедна и ограбена България.

Политическата стратегия отвъд премахването на тройната коалиция ДПС-БСП-Атака е голямата въпросителна пред движението за промяна на съвременна България. Реформаторският блок е една малка надежда... Не е сигурно доколко ще се обединят неговите скарани и разпокъсани фракции. Но дори и да го направят - остава проблемът за политическата платформа на тази стара нова коалиция. От своето създаване в началото на 90-те години досега, демократичната десница изразява политическите позиции на градската средна класа и винаги е била слабо популярна сред по-консервативните и традиционалистки слоеве на населението - в малките населени места, в отдалечените региони, сред по-слабо образованите хора, сред малцинствата. Категоричната привързаност към идеологията на свободния пазар, "малката държава",

както и принадлежността към основните либерални ценности - защита на правата на човека, принадлежност към интернационалното демократично семейство и т.н. превръщат десницата на демократичните сили в отчетлива либерално-прогресистка формация, изразяваща интересите на градските средни слоеве интелектуалци и бизнесмени.

Традиционалистите - марксисти могат да възразят, че мястото на бедните, слабо образованите и непривилегированите е в левицата, а не в десницата. Това е истина от преди век - от епохата на класовото гласуване, при това частична истина. В цяла съвременна Европа тези обществени слоеве са в значителната си част избиратели на народните консервативни партии, което обяснява и произхода, и целите на това, което можем да определим като социален консерватизъм. Малкият бизнес, жителите на селата и градчетата от периферията, селските стопани - са естествена основа на традиционната десница. Големите градове и интелектуалните центрове на академията, изкуствата и бизнеса, се управляват от левицата. Провинцията е царството на консервативната политика. Докато в България не възникне силна народна партия, изповядваща основните ценности на социалния консерватизъм - ние няма да успеем да формираме устойчиво обществено мнозинство срещу посткомунистическия блок на властта - ДПС, БСП и "Атака". Извеждането на поне част от гореспоменатите обществени слоеве изпод хегемонията на БСП и "Атака" и интегрирането им в един демократичен консервативен политически проект ще разреши радикално дилемата на България да бъде редовно спъвана от продажния реваншизъм на превърналата се във феодална олигархия червена номенклатура.

Успехът на един нов социално-консервативен проект ще разреши още две ключови дилеми на българското демократично развитие. Ценностите на патриотизма и националната идентичност ще бъдат изтръгнати от лапите на Кремълската пета колона. Финансираният от нея скандален и екстремистки "национализъм" на евразийската "Атака" ще трябва да отстъпи място на спокойната защита на българския национален интерес от умерени и цивилизовани демократични позиции. "Източването" на българската секция на коминтерна (подвизаваща се като БСП) от източниците на традиционалистка обществена подкрепа ще доведе до отдавна очакваната еманципация на една автентична и съвременна европейска левица, блокирана от олигархичния блок на посткомунизма.

Кои са основните програмни и стратегически измерения на един социално-консервативен политически проект в България? Тезис първи - пазар колкото може, държава - колкото трябва. Време е да се преразгледа възгледът за "държавата - лош стопанин". Какъв стопанин е държавата зависи от нейните граждани. Българската държава е нашият общ национален дом. Тя съществува за да защитава интересите ни като общност. Колективният национален интерес не е проста сума на частните интереси, особено у нас - категорично не е проста сума! Държавата съществува за да създава и прилага стратегии за национално развитие, които насочват българското общество в една епоха на глобална трансформация. Българската държава е либерално-демократична система от институции. Ако националният интерес беше проста сума на частните интереси - какво би ни интересувало каква точно е държавата? Ние искаме демократична България, защото искаме да се самоуправляваме като европейска страна, а не като евразийска сатрапия.

Социално-консервативната доктрина подкрепя индивидуалната реализация и пазара, но се различава от либералния индивидуализъм в убеждението си, че подкрепата за съседа, сънародника, ближния - в евангелския смисъл - е не погрешен алтруизъм (Айн Ранд), а същност на човешката мисия за развитие и усъвършенстване.

Индивидуализмът на християнския консерватизъм е *персонализъм* - мисия за израстване на всеки човек в общността и чрез общността като свободна и независима личност. Общественото богатство се създава на пазара, но хората трябва да имат достъп до пазара.

Достъпът до пазара е не само икономически проблем в тесния смисъл на думата. Хората имат нужда от образование и културна трансформация за да надрастнат зависимостите на традиционното общество и да се включат пълноценно в пазарния обмен на модерния свят. Когато освободихме икономиката в началото на 90-те години ние поканихме хората да излязат на пазара, но там те получиха само травми. Пирамидите - схеми ги излъгаха да ипотекират домовете си, приватизираните стопански обекти захлопнаха врати - често продадени за скрап, зъболекарите започнаха да им искат пари, но обикновените хора нямаше къде да ги спечелят. Мутренският преход към псевдо-пазарната джунгла от 90-те години е най-големия ни срам като нация през цялата ни модерна история. Там където няма пазар и там където пазарът неоправдано репресираща хората като потребители или производители трябва да има намеса и регулация на държавата. Стратегиите на икономическо управление и интервенция на държавата на пазара са легитимни и необходими, ако не излизат от рамката на базисната уговорка - държавата да се намесва дотолкова, доколкото е необходимо. Доколко и докъде е необходимо - това се установява чрез демократичния политически дебат. Това е ползата от демокрацията - да представи и срещне в дебат, споразумение и стратегическо действие различните групи и интереси в обществото.

Абдикацията на българската държава от стратегическото управление на икономиката трябва да се прекрати. Регионите рухват, градовете и селата са във властта на феодални мутренски олигархии, работа няма - в най-добрия случай има грошове, подхвърлени за слугуване на олигарсите. Не всичко може да се поправи бързо - но трябва час по-скоро да се започне. Най-спешно е да се прекратят - с политическа воля и категоричност - каналите за източване на държавата от олигархията. Това би било възможно само при силна, мащабна политическа и гражданска подкрепа.

Необходими са спешни стратегически решения за достоен достъп до системата на здравеопазване и гарантирано образование за всички - включително и малцинствата. Образованието не е само право, то е и задължение. Не можеш да разчитаеш на обществото да те подпомага социално ако не си изпълнил задължението си като родител да осигуриш на децата си минимално необходимото образование за достоен и независим живот. Социално-консервативният възглед допуска гражданинът да може да разчита на подкрепата на общността в нужда, което натоварва и него с отговорности пред общността.

Спешно са необходими гаранции за закон и ред. Не може да се изисква лоялност на гражданите към държавата, ако последната не е в състояние да осигури защита на тяхната чест, достойнство, собственост и частен живот. Разгулът на организираната престъпност и стихията на битовата престъпност трябва да се пресекат категорично и безапелационно. Общностите в страната се рушат. Напредва беззаконието, гетоизацията и обезлюдяването на цели региони. Социалният договор между

гражданите и държавата е сериозно нарушен и практически не функционира. Ако институциите на държавата не могат да поемат основните си отговорности - безсмислено е да говорим за демокрация и европейска принадлежност. Демокрация без правова държава не съществува - останалото е демократична фасада.

Като част от обединеното европейско пространство България има перспектива за развитие и растеж, но споделя и специфични ограничения. Колкото и да е успешна българската икономика през следващите десетилетия, не е реалистично да очакваме, че доходите - особено на най-образованите и най-успешни професионалисти ще се изравнят и ще бъдат конкурентни на тези в западна Европа. Това означава, че при равни други условия навлизащите в активен живот млади поколения българи ще продължават да се изкушават от емиграция към страни и икономики с по-големи възможности. Какво можем да направим за да намалим гравитационната сила на емиграцията...?

Вижте Израел - учредена върху малко парче пустиня, еврейската държава създаде специфични условия за привличане на евреи от целия свят. В Израел не можете да печелите толкова добре, както в Америка или Канада, но имате други възможности. Можете да живеете един спокоен и задружен семеен и общностен живот сред сънародниците си, да ползвате елитни социални услуги в образованието и здравеопазването, да практикувате свободно традициите и идентичността си. Не всеки би намерил тези бонуси за достатъчни в своя живот - по поредприемчивите, по-космополитните ще изберат Америка или Австралия, традиционалистите ще предпочетат Израел. Разбира се, огрубявам уравнението от много сложни променливи за подобен избор. Но идеята е тази: качеството на живот в родната общност, семейство, град, страна са от ключово значение за избора дали да останеш или да емигрираш.

С малко усилия ние можем да възродим замрелия общностен живот на българските градове и поне на част от селата. В България 2 милиона пенсионери тихо вегетират в страх за утрешния ден. Мнозинството сред тях са хора с енергия и желание за реализация - макар и не толкова активна, колкото в годините преди пенсия. Има ли кой да предложи възможности за възраждане на общностния живот на тези хора - взаимно да се подпомагат, да помагат на млади семейства, да участват в благоустрояване на общностните си пространства? Тук не може да проработи на първо място първо пазара - трябва да проработят механизми от по-идеален, ценностен характер. В България има много тихи инициативи - както пазарни, така и граждански - на фермери, бизнесмени, социални работници, учители, които заслужават внимание и подкрепа, защото имат потенциал за изграждане на пълноценен общностен живот.

Подкрепата за семейството - традиционното семейство е от ключово значение за възраждане на българското общество. Семейството е ценност. Обичта, верността, взаимната отговорност, уважението към човешката личност - от детето до стареца, се възпитават в семейството. Семейството има нужда от подкрепа - за да създаде деца, за да изгради собствен дом, за да преодолее изкушенията на безгрижния, но разтурен живот. Обществото трябва да го подкрепи чрез общината и държавата, общността - чрез грижа и солидарност, Църквата - чрез духовно напътствие за преодоляване на изпитанията в живота. Семейството е основният инвеститор в образование, във възпитание, в здравословен живот. Разпадът на семейството е най-големия срыв на национален капитал. От моралната криза ние загубихме в пъти повече отколкото от разграбването при входно-изходната икономика и олигархичната приватизация.

Кризата на българската национална идея днес се проявява не само в уродливото лице на едно крещящо фюрерче, но и в мигрирането на интереса към българската национална идентичност към свършено периферни и езотерични сфери на "национална гордост". Българите - най-старият народ в света, българите - истинският "Богоизбран народ", Троя била древен град край Царево... да продължавам ли списъка с екзотични "открития" за "национално величие", някои от които се доближават по сила на фантазията до ускорената "антиквизация" на един съседен нам братски народ?

Българите са в Европа, но те присъстват там именно като българи. Европа дава немалко пари целенасочено за съхраняване и развитие на европейските национални култури - защото само чрез техния разцвет може да върви напред процесът на успешна европейска идентичност. Разцветът на радикалния национализъм е белег за криза на нациите - включително и в България. Гледайте колко е силна "Атака" и си правете сметка до каква криза е стигнала българската национална идентичност. Ние имаме нужда от преизграждане на основите на българската национална принадлежност. Днес можеш да се гордееш, че си българин ако се наредиш сред първите в Европа и света по успешно образование, продължителност и качество на живота, ефективност на обществената солидарност, най-малко просяци на глава от населението, жизнени и радостни общности от хора, оценяващи огромния шанс да се родиш и да живееш в България.

Национална гордост е да развиваш една култура, която от Свети Климент насам само дава светлина на света - писменост, книжовност, хуманизъм. Да потрепериш, когато четеш стихотворението на Яворов "Заточеници", а не да протестираш, че ти се е паднало на изпит - "к'ви пък беха тиа заточеници сега..." Има потайни, интимни кътчета на всяка национална душевност, които трябва да се разгорят като пламъчета за да се срещнат с пламъчетата на другите. Олтарът на българската сакралност е затлачен и обоклучен - не го ли почистим, ще доугаснем. Моите уважения към либерализма - но дотам, до тази вътрешна дълбочина той не е предназначен да проникне. Едно социално консервативно движение трябва да променя не само държавата - от нея трябва да се почне - но и самото общество чрез визията и стратегията си.

Ценностите на традицията трябва да се активират във взаимодействие с новите култури, които неизбежно разширяват кръгозора ни. Но ако нямаш корен - широкият хоризонт те води до безкрайно безразличие. Добрият гражданин на света е първо добър син и баща, после добър член на общността, добър гражданин на страната си - за да стигне до здравословна мирова идентичност. Не пращайте идентичността и културата изцяло на пазара. Там те няма да се преборят с Радка-пиратка и поредния рап-ганг. Не е необходимо да наливаме неброени държавни пари в стойностна култура - трябва да работим за събуждане на общностния интерес към нея.

Едно движение на социален консерватизъм ще бъде мощен фактор в обединяване на нацията ни. Не случайно тези партии се наричат "народни" - всеки е добре дошъл при тях. Те не се гнусят от "червените боклуци", а искат да ги спасят от илюзиите, че вълците ще въведат справедливост в овчето стадо под Бузлуджа. Съвременният либерализъм, екологизъм и реформисткият социализъм са елитарни проекти. Те обединяват знаещите, можещите, умните и силните в движението им напред, служейки на авангардните им ценности. Социалният консерватизъм служи и на изоставащите - на

по-обикновените, патриархални хора, като по този начин допринася за тъй необходимото равновесие между традиция и прогрес, наследство и промяна.

Само солидарността в традиция и съвременност ще събуди потъналия в дълбокия сън на отчаянието редови българин. Загубата на държава, общност, работа, семейство и чувство за справедливост ожесточи душата му и пресуши кладенците на неговата тиха доброта, за която четем в "Серафим" и в "Жетварят" на Йордан Йовков (един от списъка - к'ви беха пък тиа...). Не твърдя, че едно ново политическо движение вдясно от центъра, което възражда тези позабравени ценности ще бъде панацея - далеч от подобна наивност съм. Затова се връщам към началото - движението за социален консерватизъм трябва да изведе българското общество и държава от мъртвата хватка на посткомунистическия парадокс: партиите - служителки на великодържавния имперски интерес да играят ролята на охранител на българското национално наследство.

Двете крила на българската демократична политика - либерално-прогресисткото и социално-консервативното могат само със съвместни усилия да изградят здравословен и ефективен баланс на ценности, интереси и стратегии за управление на България като съвременна европейска държава. Те трябва да се състезават помежду си, но също и да формират силен център и политика на съгласие по националните приоритети на България. Посткомунистическата олигархия и нейните политически брокери нямат интерес от национално съгласие защото България за тях е завоювана територия, в която те имат мандат за неограничен грабеж от името на великоимперските си господари. Анти-комунистическата опозиция не успя да надмогне ограниченията си на страна в драматичната битка за бъдещето на България. Развитието на демократична консервативна алтернатива трябва да коригира тази четвъртвековна блокада на демократичния процес в България, довела до разграбването на страната и до унищожаването на българската държавност.

В заключение бих искал да приведа един по-обширен цитат от есето на Бойко Василев за големия български интелектуалец и патриот проф. Иван Шишманов: "Защото т.н. „български елит“ е фатално разделен на две. „Европейците“ си гледат общочовешкото; за тях българското е провинциално, недоносено, чалгаджийско, просташко и срамно. Обратно, „националистите“ възприемат Европа, Америка и въобще Запада като заплаха за съкровената народна същност. „Европейците“ копнеят за широки и проветриви пространства; България „ги дърпа назад“; те „не са отгук и са замалко“, сънуват Терминал 1 или 2 и преживяват националната култура и история като занимание по-безсмислено от изучаването на рибката-слон в Амазонка. „Националистите“ пък знаят наизуст всяка запетая в Именника на българските ханове и ще ви погледнат с презрение, ако допуснете, че може да има по-велик от Симеон Велики – или че някоя пращинка от националното ни битие не е автохтонна, а е довеяна тук от римляните, византийците, западноевропейците или, не дай Боже, турците. Първите живеят със срам, вторите – с омайния опият на самозалъгването.

Шишманов не би разбрал нито едните, нито другите. Би ги разгледал като две страни на един и същ провинциален медал от ръждиво тенеке. Да бъдеш европейец и българин; ерудит и патриот; приемник на чуждото и защитник на своето – това за него би било напълно естествено. Той, възпитаникът на Австро-Унгария, Швейцария и Германия, посвещава живота си на България. Обича я истински – без комплекси и съжаления; без патериците на лъженауката и истеричния възторг.

Неумението ни да разкажем Европа на български заплашва да се превърне в национален провал. С люшкането между самоунижението и себевъзвеличаването, между Бай Ганьо и Симеон Велики, трябва обстойно да се занимае психиатрията. Лошото е, че междувременно България остава без литература, наука, индустрия – и както наскоро видяхме, без спорт. И не само защото не можем да ги организираме, а защото критично намалява броят на хората, за които тези неща си струват.

„Националистите“ не разбират, че българщината не може да бъде занимание за самотни лузъри – или пък благо за осребряване. „Европейците“ пък не разбират, е че ако стотина американски интелектуалци наругаят Америка (а Гор Видал и Норман Мейлър го правеха с особено удоволствие), други хиляда ще я похвалят. Но ако десетина български интелектуалци наругаят България, може и да не остане кой да я похвали. Шампиони до песимизъм и недоверие, българите имат дяволска нужда да харесат преди всичко себе си."